

Dinlerde Rüya ve Yorumu

İsmail Taşpınar

Prof. Dr. M. Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Dünya dinlerinin tamamında önemli bir yere sahip olan rüya, en eski Doğu ve Batı medeniyetlerinde değer verilmiş ve yorumlanması konusunda özel ihtimam gösterilmiş bir olgudur. Bu araştırmada öncelikle semavi olmayan dinlerdeki rüya yaklaşımı ve onun yorumu ile ilgili görüşler ve yaklaşımları incelenecektir. Sonra da, öncelikle rüyanın Yahudilik'teki yeri geniş bir şekilde ele alınacak ve Hıristiyan kaynaklarında da rüyanın önemini azaltacak bir tavrın benimsendiği yönündeki bilgiler incelenecektir. Son olarak da İbrahimi geleneğinin son temsilcisi olan İslâm'daki rüya konusuna kısaca değinilecektir.

Anahtar Kelimeler

Rüya, dinler, gerçeklik, Kitab-ı Mukaddes, sadık rüya

Giriş

Dünya dinlerinin tamamında önemli bir yere sahip olan rüya, en eski Doğu ve Batı medeniyetlerinde değer verilmiş ve yorumlanması konusunda özel ihtimam gösterilmiş bir olgudur. Her ne kadar psikologlar, rüyayı uyku süresince oluşan psişik bir üretim olarak bilinmeze, önseziye ya da şuarsuzluk haline giden muhteşem yol olarak tanımlasa da; dinler rüyaların 'şifrelenmiş mesajlar' içerdiğine ve bunların 'çözümlemesi gerektiğine' dair öğretiler geliştirmişlerdir. Zira rüya, gizli ve saklı olanın mesajıdır.

Eski Doğu medeniyetlerinde rüyaların anlamını çözmeye işini kâhinler gerçekleştirdi. Kaynaklara göre, Babil sarayında yirmi dört adet rüya yo-

*Dindar insan,
rüya vasıta-
sıyla bir anda
yeryüzünün
yatay boyutunun
kanunlarından
kurtulur, dikey
boyutun kuralla-
rına uyarak sema-
vi katları aşar ve
oradan haberler
getirir. Ancak, bu
haberler geldikleri
alemin özellik-
lerini taşıdıkları
için, bu alemdeki
realitenin tabi
olduğu kanunlara
göre yorumlanma-
malıdır.*

rumlayıcısı kahin çalışırdı. Her birinin kraliyet rüyalarını ayrı ayrı yorumlamakta idiler. Yahudî dini geleneğinin önemli bir kaynağı olan Talmud, rüyaların çelişik duyguları üzerinde ısrar eder. Talmud'a göre, yorumlar rüyayı yorumlayana verilen verilere göre onların kattıkları anlamlardır. Kitab-ı Mukaddes'te yer alan ve 'Somnia a Deo missa' (Tanrı tarafından gönderilmiş rüyalar) olarak isimlendirilen rüya yorumları, İlahî arzuyu ifade eden ve bireysel bir kaderi aydınlatan (Yakup'un rüyası gibi) ya da gelecekte haber veren (Daniel'in görüşlerini uyarın Buhtunnasr ile ilgili kısımlarda yer alan ikazcı rüyalar gibi) yorumları içermektedir.

Dinî kaynaklara göre rüya, bu dünyanın 'ötesinde' yer alan öteki dünyadan bu dünyaya gönderilmiş bir mesajdır. Yunan mitolojisine göre rüya, ölüm ve uyku tanrılarıyla irtibatlıdır. Zira, ölüm tanrısı Thanatos'un erkek kardeşi Yunan uyku tanrısı Hypnos ile birlikte her ikisi de Gece'nin çocuklarıdır. Sembolik açıklamalara göre, insan uyku karşısında yalnız ve şuursuz olduğundan rüya savunmasızlık durumu ile de birleştirilir. Buna göre, bir Mısır tanrıçası olan Bes rüyalara göz kulak olur ve kötü gözlerden korur. Antik Yunan inancına göre, uykunun tanrıçası olan Morfe insanlara bir haşhaş çiçeği ile dokunarak uyutur ve onlara rüyalarında görünür.¹

Ünlü dinler tarihçisi Mircea Eliade, rüyayı 'dindar insanın' (homo religiosus) öteki alemle irtibata geçtiği bir vasıta olarak görür. Bu nedenle rüya, hemen hemen her dinde önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Dindar insan, rüya vasıtasıyla bir anda yeryüzünün yatay boyutunun kanunlarından kurtulur, dikey boyutun kurallarına uyarak semavi katları aşar ve oradan haberler getirir. Ancak, bu haberler geldikleri alemin özelliklerini taşıdıkları için, bu alemdeki realitenin tabi olduğu kanunlara göre yorumlanmamalıdır. Onlar, ancak bu 'dikey boyutun dili'ne aşına olanlar tarafından 'yorumlanabilirler.' Böylece, 'öteki' alemden getirilen bu haber vasıtasıyla sadece gelecek hakkında değil, aynı zamanda içinde bulunulan durum hakkında da bilgi edinme imkanı bulunur. Özellikle eski Mezopotamya ve Mısır kültürlerinde, rüya ve onun tabirinin önemli bir yer tuttuğu görülmekte. Öyle ki, rüyalarda görülebilecek olan hangi suretin nasıl yorumlanacağına dair (oniromancie) 'rüya tabiri listeleri'nin bile oluşturulduğu bilinmektedir.²

Araştırmada öncelikle Antik Mısır dininde, Doğu dinlerinden Hindu ve Budist kaynaklardan hareketle rüya ve onun yorumu ile ilgili görüşler ve yaklaşımları incelenecektir. Üçüncü Kısımda, öncelikle rüyanın Ortadoğu dinlerinden Yahudilik'teki yeri geniş bir şekilde ele alınacaktır. Daha sonra, Yahudilik'le aynı geleneğe ait olmakla birlikte, Hıristiyan kaynaklarında Yahudiliğin aksine rüyanın önemini azaltacak ve adeta onunla meşgul olunmamasını tavsiye edecek yönünde bir tavrın benimsendiği yönünde yer alan bilgiler incelenecektir. Son olarak, İbrahimi geleneğinin son temsilcisi olan İslâm'daki rüya konusuna kısaca değinilecektir. Araştırmanın sonunda genel bir değerlendirme yapılacaktır.

I. Antik Mısır'da Rüya

Antik Mısır inancına göre uyku, bir nevi geçici bir ölüm tecrübesi ya-

şatmaktadır. Bu durumda olan kişi, iki yönlü etkiye açık bir varlık halinde olduğu kabul edilmekte idi. Uykuda olan kişi, bir yönüyle kötü güçlerin her türlü kaotik müdahalelerinin nesnesi olabilir. Ancak, diğer yandan, tanrılar aleminin lütuflarına mazhar olabilir ve gelecekte vuku bulacak bazı olayları müşahede etme imkanına sahip olabilir.

Antik Mısır'a ait efsaneler ve rivayetlerde, kralların ve prenslerin 'tarihte' gerçekleşecek olan bazı İlahî kaynaklı rüyaları nakledilmektedir. Buna göre, söz konusu kralların ve prenslerin ileride yönetici olacaklarına dair bilgiler önceden Tanrılar'ın lütufluyla rüyalarında bildirilirdi. Bu tür rüyalarda açıkça krallıkların müjdelendiği görülmektedir. Bazen, aynı rivayetlerde, kralların yapacakları savaştan galip geleceklerine dair rüyalarında müjdelere nail olduğu da nakledilmektedir. Mısır hükümdarları her zaman iyi rüyalar görmeyebiliyorlardı. Mesela, kraliyetlerinde işlerin kötü gittiğini, kendilerine ait heykellerin veya mabedlerdeki bazı uygulamaların tanrının hoşuna gitmediği yine rüyalarda haber verilmekte idi.

Antik Mısır'a ait kaynaklarda, toplumun seçkin kesiminin rüyalarının yanında, alelade vatandaşların ve kimselerin de rüyalarından da bahsedilmektedir. Böyle bir rüya gören kimseler, söz konusu rüyaların yorumu için kelime oyunlarına, sembollere, veya zıtlıklara dayalı anahtar kavramlar, görülen rüyanın yorumunda kullanılmakta idi. Geç dönem Antik Mısır'da ortaya çıkan bir diğer uygulama ise, insanların meraklarını gidermek için mabedlerde -özellikle de Abidos ve Menfis'te- rüyalardan hareketle gelecekte şahsi hayatlarında vuku bulacak değişiklikleri öğrenmek üzere, rüya yorumları hizmetleri de verilmiştir.³

II. Doğu Dinlerinde Rüya

a. Hinduizm'de Nirvana'ya Götüren Bir Yol Olarak Rüya

Hinduizm'e göre hayat, uzun bir rüyadır. Bu nedenle, Budizm'de de görüleceği üzere, rüya ile gerçek hayat arasında çok ince bir çizginin var olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle, rüya asıl itibarıyla gerçek hayat kadar 'gerçekliğe' sahiptir. Hindu bir dindar için görülen rüyalar, varlık mertebesinin en üstünde yer alan 'nihai rüya'yı gören brahmanın mertebesine ulaşmada birer basamaktan ibarettir. Bu yönüyle rüyalar, aynı zamanda içinde bulunulan mertebenin de bir işareti kabul edilmektedir. Bu durum, Hindu kozmolojisiyle de uyumludur. Zira, bir Hindu'ya göre insan, hakikat ve gerçeklik basamaklarını nihai gerçekliğe ve hakikate ulaşana kadar kat eden bir varlıktır. Bu süreç hayatın gerçeğidir. Hinduizm'e göre, bu gerçekliğin bir rüya şeklinde tezahür edip etmemesinin herhangi bir farkı yoktur. Bu nedenle, gerçek hayat denilen uyanıklık hali ile rüyadaki tecrübe olan uyku hali birbirini tamamlayan ve gerçeklik değeri aynı olan iki farklı 'hal'den ibarettir.

Hinduizm'de rüyaya atfedilen bu önem, rüyanın yorumlanması etrafında birçok uygulama ve literatürün oluşmasına kaynaklık edecektir.

b. Budizm'de Rüya ve Gerçeklik

Budizm'in bu dünyayı bir 'aldatmaca'dan ibaret gören yaklaşımı, bu dün-

Uykuda olan kişi, bir yönüyle kötü güçlerin her türlü kaotik müdahalelerinin nesnesi olabilir. Ancak, diğer yandan, tanrılar aleminin lütuflarına mazhar olabilir ve gelecekte vuku bulacak bazı olayları müşahede etme imkanına sahip olabilir.

3. Michel Malaise, 'Songes en Egypte', Dictionnaire des Religions, edit.: Paul Pouppard, Paris 1984, c.: 2, s. 1903.
4. Telvin, 40-41.

Rüya ve onun yorumlanması (oniromancie) ile ilgili uygulamalara, antik dönemden itibaren Ortadoğu kültürlerinde ve dinlerinde görülen bir uygulamadır.

yaya ait bilincin ötesinde gerçekleşen 'rüya'yı daha farklı değerlendirmesine neden olmuştur. Mahayana Budizmi'ne göre, insan bilinci her zaman 'bir şeyin bilincinde'dir ve bu durum metaforik olarak ifade edildiği için, bu yüzden ontolojik anlamda bir yanılsamadır veya bir rüya görmektedir. Budizm'e göre, 'objektif dünya' ifadesi sadece 'dil ile ifade edilen bir objektiftir' ve bir yanılgıdan ibarettir. Zira, dil ile ifade edilen gerçeklik, 'dile getirilmeden önceki' durumu olan sunyata'nın söz ile parçalara bölünmesidir. Gerçekliğin bu parçaları, 'şeyler' olarak tezahür ederler. Sunyata da denilen 'gerçekliğin dile getirilmeden önceki hali', gerçekte bir 'boşluktan' ibarettir. Zira, bu durumdaki gerçeklikler henüz 'şekil' almamışlardır. Bu haldeki gerçeklik, ne bir 'şey'dir ne de bir 'özü' vardır. Bu durumda, söz konusu 'hiç', kendi bilincimizin şekillendirdiği söz konusu objektif gerçeklik olan 'gerçek'ten daha hakikidir. Bu nedenle hakiki bilinç, objektifleştirilmiş bilincin rüyasından kurtulup sadece 'bilince' sahip olanlar 'rüyalar'ın ötesindeki hakikate ulaşabilirler. Budistlerin bu açıklamalarına göre, 'objektifleştirilmemiş' halde görülen rüyalar, objektifleştirilerek farkına varılan bilinçten daha gerçek ve hakikate daha yakındır.

Hinduizm'in aksine Budizm'de rüyaların değerini küçümseyen bu yaklaşım, Budist rahiplerin rüyalar etrafında önemli bir literatürün oluşmasını engellemiştir.

III. İlähî Dinlerde Rüya: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm

Rüya ve onun yorumlanması (oniromancie) ile ilgili uygulamalara, antik dönemden itibaren Ortadoğu kültürlerinde ve dinlerinde görülen bir uygulamadır. Rüya, herhangi bir kısıtlama olmaksızın herkesin özgürce görebileceği bir tecrübe olduğu için, bu yol ile tanrıdan alınan haberler de doğrudan kişiye özel bir mahiyet arz etmekte idi. Bu nedenle, kişilerin gördüğü rüyaların yorumlanması işi, antik dönemlerden itibaren mabed çevresinde uygulanan bir meslek halini almıştır. Kişilerin gördüğü rüyalar, kendi iradelerinden bağımsız olarak gerçekleştiği için, bu durum rüyanın İlähî bir mesaj olduğu inancını güçlendirmekte idi.

Ortadoğu'da, günümüze ulaşan eski Babil tabletlerinde, rüyaların hangi mantık ve irtibatlar çerçevesinde yorumlanacağına dair birçok yazılar yer almaktadır. Bu metinler incelendiğinde, söz konusu yorumlama faaliyetinin ciddiyetinden hareketle ciddi bir 'rüya yorumlama uzmanlığının' doğduğu görülmektedir. Zira, önemli olan görülen rüyaların doğru yorumlanmasıdır. Uzmanlar, uzun araştırmalar ve çalışmalar sonucunda rüyada görülen işaretlerin ve bunların görülme şekillerinin her birinin ne anlama geleceğine dair uzun uzun tespitlerde bulunmaktadır. Rüyaların yorumu insanların geleceklere ilişkin tespitler içerdiği için insanlar yapılan yorumlara ve gereğini yerine getirme konusuna çok önem vermekte idiler. Zira rüya, diğer dini tecrübeler olan vecd hali, ilham ve vahiy alma tecrübelerine benzetilmekte idi. Mezopotamya'da rüyaların yorumlanması işi, baru denilen şahıslar tarafından gerçekleştirilen bir pratikti.

Ortadoğu'da görülen ve yorumlanması gereken iki çeşit rüyanın olduğu görülmektedir. Bunlardan biri, herhangi bir şahsın rüyasında çeşitli eşyalar ve olaylar görmesidir ki, bunların manası rüya tabircilerinin ya-

pacağı yoruma göre anlaşılakta idi. Bir diğere rüya türünde ise, kişinin kendisine rüyasını görürken gördüğü rüyanın İlahî olduğunun bildirildiğı ve sembolik değeri yüksek derin anlamlar içeren rüyalaradır. Bu tür rüyalar önemli rüyalar olarak görölmekte idi. Bunlar, genellikle tanrılarla yakın ilişkisi olduğuna inanılan krallar, din adamları ve kahramanlara atfedilen rüyalaradı. Bu rüyalar, sıradan rüyalar olmadığı için genellikle bu rüyaları tabir edebilecek çok özel kişiler tarafından yorumlanırdı. Bu özel yorumu yapan erkeklere sâil (sorgulayıcı), kadınlara ise sâiletü denmekte idi. Kaynaklarda, bu işin genellikle kadınlar tarafından icra edildiğı görölmektedir. Mesela; Gilgamiş'in gördüğü rüya annesi tarafından; Dumuzi'nin gördüğü rüya kızkardeşi Geştinanna tarafından ve Gudea'nın gördüğü rüyayı ise rahibe Nanşe yorumlamıştır. Kitab-ı Mukaddes'te ise, Yusuf⁴ ve Daniel⁵ önemli rüyaların yorumlayıcıları olarak zikredilmektedir. Rüyalara verilen önem ve onların yorumlanması geleneğine, Ortadoğı dinlerinden özellikle Yahudilik'te rastlanmaktadır ve bütün canlılığıyla bu dini gelenekte devam ettirilmiştir. Oysa, Hıristiyanlık'ta ise, rüyalara dayalı bu geleneğin devam ettirilmesi istenmemiş ve bu tür uygulamalara olan rağbetin kırılması yönünde bir yönetime başvurulmuştur.⁶

Rüyalara verilen önem ve onların yorumlanması geleneğine, Ortadoğı dinlerinden özellikle Yahudilik'te rastlanmaktadır ve bütün canlılığıyla bu dini gelenekte devam ettirilmiştir.

a. Yahudilik'te Rüya

Rüyada görölen şeylere Latince'de 'somnia' denmektedir. Öyle ki, insan gece gördüğü bu suretlere ayrı bir anlam atfetmektedir. İnsan, rüyada gördüğü suretlerin kendisine başka bir alemden gönderildiğine inanır. Bu mesajların ruhlar ya da İlahî varlıklar tarafından kendisine gösterildiğine inanır. Böyle bir kaynaktan geldiğine inanılan mesajların yorumlanmasıyla insan, gelecekte olacak olaylar hakkında bilgi sahibi olacağına inanmaktadır. Bu durum, İbrahimi dinlerden hem Yahudi hem de Hıristiyan geleneğinde mevcuttur.⁷

Rüya ve onun tabiri, Eski Ahid'in de önemli konularından birini teşkil etmiştir. Tanrı ile irtibat halinde olan Eski Ahid'deki peygamberlerden Hz. Yakub, Bethel'in (Tanrı'nın Evi) kutsal bir yer olduğunu rüya vasıtasıyla öğrenmektedir.⁸ Hikmetin piri sayılan Süleyman, Tanrı'dan kendisine 'hikmet'in bahşedilmesini Gabaon tepesinde gördüğü bir rüya vasıtasıyla ister.⁹ Eski Ahid, sadece peygamberlerin değil, (Kur'an'da da zikredilen) Mısır Firavunu'nun gördüğü rüyadan da bahseder. Firavun'un gördüğü rüyayı yedi yıl bolluk ve bereketin olacağı, daha sonra yedi yıl kıtlığın olacağı şeklinde 'Tanrı'nın yardımıyla' yorumlayan Hz. Yusuf'tur.¹⁰ Bununla birlikte, her görölen rüyaya itibar edilmemesi gerektiğini bildiren Yahudi kutsal kitabı, Tanrı'dan gelmeyen rüyaların olabileceğı yönünde uyarıda bulunmayı da ihmal etmemekte. Bu konudaki altın kural ise, şöyledir: 'Tanrı'ya götürmeyen bir rüya, gerçek bir rüya değildir'.¹¹

5. Daniel, 2/4.

6. Michel Meslin, 'La Divination', *Encyclopédie des Religions*, Paris 2000, c. 2, s. 2045-2049; Jean-Marie Husser, 'La Divination par les Rêves dans le Proche-Orient Ancien', a.g.e., s. 2050-2052.

7. Edouard Cothenet, 'Songe', *Dictionnaire des Religions*, edit.: Paul Poupard, Paris 1984, c.: 2, s. 1902.

8. *Tekvin*, 28/13-19.

9. I. *Krallar*, 3/4-15

10. *Tekvin*, 41/1-32.

11. *Tesniye*, 13/2; *Yeremya*, 23/28.

Ömürlerini
Tevrat'ı okumaya
ve anlamaya
adayan Yahudi
bilgeleri, Tevrat'ta
Tanrı'nın ve
peygamberlerin
rüyaya dair
sözlerine bigane
kalamazlardı.

Ömürlerini Tevrat'ı okumaya ve anlamaya adayan Yahudi bilgeleri, Tevrat'ta Tanrı'nın ve peygamberlerin rüyaya dair sözlerine bigane kalamazlardı. Nitekim öyle de olmuştur. Gerçekten, Yahudi literatüründe rüya ve onun yorumuna ilişkin en ilginç açıklamalar Yahudi bilgeleri diyebileceğimiz din bilginlerine aittir. Öyle ki, sözlü Tevrat'ı da içeren Talmud'da rüyalara ve onların yorumlanmasına dair açıklamalar sayfalarca yer tutmaktadır. Onlara göre de rüya, Tanrı ile iletişim kurmanın yollarından biridir. Tanrı ile yüz yüze veya rüyalarında görüşen peygamberlerinki kadar tam bir vahiy sayılmasa da, en azından kaynakları aynı olması nedeniyle, 'altıda bir' oranda bu özelliğe sahiptir.¹²

Aslında, Tanrı İsrailoğulları ile görüşmeyi veya haberleşmeyi bizzat kendisi istemektedir. Bu buluşmanın bireysel ve özel olması gerekir. Bu nedenle 'rüya' Tanrı ile buluşmanın bir yolu olarak da kabul edilir. Tanrı, perde ile gizlediği yüzünü ancak rüyada aşkar eder. Hatta, bunu bizzat Tanrı önermektedir: 'Her ne kadar yüzümü İsrail'den gizlediysem de, onunla rüyalar vasıtasıyla iletişim kurmak isterim'.¹³

Rüyalar, sadece Tanrı için değil, aynı zamanda ölümler için de bir haberleşme vasıtasıdır. Bu konuda Yahudi bilgeleri birçok örnek zikrederler. Bunlardan birinde; Rabbi Yuda ile ölmüş olan komşusu arasında ilginç bir haberleşme gerçekleşir. Ardında kimseyi bırakmadan ölen komşusu için Rabbi Yuda, ölen komşusunun evinde yasını tutmaları için yedi kişi getirir. Yedinci günün sonunda, komşusu Rabbi Yuda'nın rüyasına girer ve ona: 'Sayenizde benim ruhum nasıl rahat ediyorsa, sizin de ruhunuz öyle rahat etsin' der.

Ölümler ile olan rüyadaki alış-veriş sadece takdir edilme ile sınırlı değildir. Bazen ölümler, yanlış bir davranışı eleştirmek için de hayatta olanların rüyalarına girerler. Bir gün, Yahudi bilgilerden Raba, Tanrı'dan yağmur yağdırması için dua eder. Bunun üzerine, ölmüş olan babası rüyasına girer ve: 'Huzûr-i İlâhî böyle basit şeyler için rahatsız edilir mi hiç!?' diye kendisini uyarır. Raba'nın babası, oğlunu kendisine karşı düzenlenmekte olan bir suikasta karşı uyarır ve uyur iken alacağı bıçak darbesinden son anda kurtarır.¹⁴

Yahudi bilgeleri, rüyalarda görülen suretlerin yorumu ile de ilgilenmişlerdir. Onlara göre, 'yorumlanmamış bir rüya, okunmamış bir mektup gibidir.' Bu nedenle, yorumlanmayan bir rüyanın müspet veya menfi herhangi bir tesiri olmaz. Bununla beraber; iyi veya kötü, hiçbir rüya bütünüyle gerçekleşmez. Nitekim, 'sapsız saman olmayacağı gibi' her rüyada bazı önemsiz, gereksiz hatta yanlış şeyler daima görülür. Mesela, Yusuf küçükken gördüğü rüyada 'Güneş, ay ve on bir yıldızın önünde secde ettiklerini' görmüştü.¹⁵ Oysa, Yusuf'un ailesi Mısır'a taşınmadan önce annesi vefat etmişti.¹⁶

Kimi bilgelere göre, önemli olan rüyanın getireceği pratik sonuçlardır. Öyle ki, iyi bir rüya görüp rehavete kapılıp Tanrı'yı unutmaktansa, kötü bir rüya görüp her an başına bir musibet geleceği endişesi ile daima Tanrı'ya

hatırlamak daha iyidir. Bu düşünce şöyle formülleştirilmiştir: 'İyi insan hiçbir zaman kötü bir rüya görmeyeceği gibi, kötü insan da hiçbir zaman iyi bir rüya göremez.' Buna göre; iyi insan, kötü bir rüya görse de onu bir ihtar olarak yorumlar ve davranışlarını ona göre düzenler; kötü insan ise, iyi bir rüya görse bile onu dikkate almaz, hatta kötü bir hayat sürmek için onu bir imkan olarak yorumlar.

Rüya görmeyi bir ayrıcalık kabul eden Yahudi bilgeleri, rüya görmeden yedi gün geçiren kimsenin mutsuz bir kimse olduğunu söylemişlerdir. Bazen, iyi kimseler gece gördükleri rüyayı sabah uyandıklarında hatırlamazlar. Bu rüyalar yorumlanmadıkları için, o kimseye ne iyi ne de kötü bir tesiri olur. Dualarla rüyalar arasında ince bir irtibat olduğunu tespit eden bilgiler, insanların yapacakları duaların kötü bir rüyayı sonuçları itibariyle iyi bir rüyaya çevirebileceğini belirtmişlerdir. Zira, Yahudi bilgelerine göre 'kötü bir rüya' aslında 'hastalıklı bir rüya'dır. Bu yüzden, acilen 'şifa' bulabilmesi için 'dua' edilmelidir. Buna göre, gördüğü rüyanın nasıl bir rüya olduğunu anlayamayanların, ibadet saati geldiğinde mabede gidip dua eden din adamları ile birlikte ellerini kaldırmaları ve şöyle dua etmeleri tavsiye edilir: 'Ey alemlerin Rabbi! Ben Sen'inim ve rüyalarım da sana ait! Bir rüya gördüm ve ne anlama geldiğini bilemiyorum. İster kendimi görmüş olayım, isterse ben veya dostlarım başka birilerini görmüş olalım, iyi bir rüya ise Yusuf'un rüyası gibi onu artır ve güçlendir ki gerçekleşsin. Olgunlaşması gerekiyorsa, Musa'nın elleriyle Mara'nın suları nasıl duruldu, Miriam'ın cüzamı iyileşti ve Ezekias'ın hastalığı şifa bulduysa, aynı şekilde Elişa'nın elleri vasıtasıyla Eriha'nın suları yumuşadı ise, sen de o rüyayı iyileştir!' Duayı yapan kişi, duasını din adamlarının dualarını bitirmeleri ile aynı anda bitirmelidir. Böylece, mabeddeki halkın bir ağızdan 'Amin!' deyişlerinin bereketinden onun duası da istifade etmiş olur.

Burada, rüya ve duanın aynı kategoride değerlendirilmesi dikkat çekicidir. Aslında bu tesadüfi bir şey değildir. Zira, Yahudi bilgelerine göre, rüya ile dua aynı alemde yani 'öteki alemde' cereyan eden eylemlerdir. Diğer bir nokta ise, kötü rüyanın 'hastalıklı' ve 'şifaya muhtaç' bir rüya olarak değerlendirilmesidir. Buna göre, aslında kötü bir rüya yoktur. Sadece, 'olgunlaşmamış' ve bu yüzden 'erken görülmüş' rüyalar ile 'sağlığını kaybetmiş' ve bu nedenle 'şifa bulması gereken' rüyalar vardır. Bütün bunlar, aslında rüyanın da diğer canlılar gibi 'canlı bir varlık olduğu' fikrinin Yahudi bilgilerinde mevcut olduğunu göstermektedir. Asıl itibariyle, böyle bir düşüncenin olması bir yönüyle rüyaya atfedilen ontik durum ile de alakalıdır denebilir. Madem ki, 'rüya' denilen şeyin dünyaya doğrudan bir etkisi var; öyleyse onun canlı olması gerekir. Bu nedenle, 'olgunlaşmaması' veya 'hastalanması' ve 'şifa bulması' bu durumun tabii bir sonucudur. Tersine, 'iyi bir rüya' da, 'olgun ve sağlıklı' bir rüyadır.

Rüyaya bu kadar önem verilen bir kültür coğrafyasına mensup olan Yahudilerde, komşu topluluklarda olduğu gibi rüya ile ilgili önemli bir mesleğin de doğmasına zemin hazırlamıştır. 'Rüya tabirciliği' (oniromancie) zamanla Yahudi kültürünün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Hatta öyle ki, bir hahamın aktardığına göre Kudüs'te tam yirmi dört rüya tabircisi varmış. Aynı haham, gördüğü bir rüyayı bu yirmi dört rüya tabircisine de ayrı ayrı

Yahudi bilgelerine göre 'kötü bir rüya' aslında 'hastalıklı bir rüya'dır. Bu yüzden, acilen 'şifa' bulabilmesi için 'dua' edilmelidir.

Yahudi bilgeleri,
insanın kalbi ile
rüyaları arasında
bağ olduğunu
belirtmişlerdir:
'Herkes, kalbinde
ne varsa
rüyasında onu
görür'.

anlatır. Her biri birbirinden farklı yirmi dört ayrı tabirde bulunur. Hahamın aktardığına göre, bu yirmi dört tabirin her biri ayrı ayrı gerçekleşmiştir. Bu nedenle, Yahudi bilgeleri rüya yorumuna özel bir önem atfetmişlerdir. Onlara göre, rüya nasıl tabir edilirse öylece gerçekleşmektedir. Çünkü, 'her rüya tabir edenin ağzından çıkana uygun bir şekilde gerçekleşir.' Nitekim Tevrat'ta şöyle denmektedir: 'Her şey, onun bize yaptığı açıklamalara göre gerçekleşmiştir'.¹⁷

Yahudi bilgeleri, insanın kalbi ile rüyaları arasında bağ olduğunu belirtmişlerdir: 'Herkes, kalbinde ne varsa rüyasında onu görür'. Burada kalp, İslâm felsefesinde olduğu gibi, aynı zamanda akletme melekesi anlamına da gelmektedir. Nitekim, rivayete göre, bir gün Roma imparatoru, bilge bir Yahudiyi huzuruna çağırır ve ona 'Bilge olduğunuzu iddia ediyorsunuz. Söyleyin bakalım bu gece rüyamda ne göreceğim?' der. Bunun üzerine bilge: 'Bu gece rüyanızda, Perslerin size galip geleceğini ve sizi köle yaptıklarını göreceksiniz' der. Gün boyu bu sözleri düşünen Roma imparatoru gece rüyasında söylenenleri aynen görür. Bilge Yahudi bunu, 'herkes kalbinde ne varsa rüyasında onu görür' kuralı ile açıklar.

Yahudi bilgeleri, rüyada görülen bazı fenomenlerin ne anlama geldiği konusunda da bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Onlara göre, rüyada görülen fenomenlerin anlamları kutsal kitapta yer almaktadır. Mesela, rüyasında su kaynağı gören, selamet bulur. Zira Tevrat'ta şöyle denmektedir: 'İshak'ın hizmetçileri vadide çukur kazarken bir kuyu bulurlar'.¹⁸ Kimilerine göre, Tevrat'ı bulur. Zira, kutsal kitapta 'Beni bulan, hayat bulur'¹⁹ denmektedir. Rüyada nehir, kuş ve kap görmenin sağlık ve selamete işaret ettiği kabul edilmektedir. Nehir ile ilgili kutsal kitapta şöyle denmektedir: 'Çünkü Rab diyor ki, 'Bakın, esenliği bir ırmak gibi, ulusların servetini taşkın bir ırmak gibi ona akıtacağım.'²⁰ Kuş ile ilgili ise şu ifadeler yer almaktadır: 'Her şeye egemen Rab, kanat açmış kuşlar gibi koruyacak Yerusâlim'i. Korumayı özgür kılacak, esirgeyip kurtaracak onu.'²¹ Kabın esenlik ve selamet anlamına gelmesi ile ilgili olarak ise, kutsal kitaptan şu ifadeler delil gösterilir: 'Ya Rab, bize esenliği bahşedecek sensin, çünkü ne yaptysak hepsi senin başarındır.'²² İbrânicede 'kap' anlamına gelen kelime ile 'bahşetmek' anlamına gelen kelime aynıdır: Şafat.

Eski Ahid'deki rüya tecrübelerine dair metinler incelendiğinde, bu pasajlarda Tanrı'nın rüyada kişiden ne istediğini tam olarak açıkladığı görülmektedir. Öyle ki, ister doğrudan, isterse bir melek veya bir aracı vasıtasıyla verdiği mesajın, rüyayı gören muhatabı tarafından iyice anlaşılmış olmasını istemektedir. Bu konuda, Daniel kitabında şöyle denmektedir:

'Bu krallar döneminde Göklerin Tanrısı hiç yıkılmayacak, başka halkın eline geçmeyecek bir krallık kuracak. Bu krallık önceki krallıkları ezip yok edecek, kendisiyse sonsuza dek sürecek. İnsan eli değmeden dağdan kesilip gelen taşın demiri, tuncu, kili, gümüşü, altını parçaladığını gördün. Ulu

17. *Tekvin*, 41/13.

18. *Tekvin*, 26/19.

19. *Süleyman'ın Meselleri*, 8/35.

20. *İşaya*, 66/12.

21. *İşaya*, 31/5.

22. *İşaya*, 26/12.

Tanrı bundan sonra neler olacağını krala açıklamıştır. Düş gerçek, yorumu da güvenilirdir.²³

Yahudi bilgeleri, hayvanlar, meyveler ve sebzeler gibi rüyalarda görülebilecek birçok fenomenin ne anlama geleceğine dair yine kutsal kitaplarına dayanarak çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır: Mesela, rüyasında keçi gören, bereketli bir yıl geçirecektir; ağaç görenin işleri gelişecektir, şayet işi yoksa iyi bir mirasa konacaktır; limon gören, Tanrı tarafından onurlandırılacaktır; palmiye ağacı gören, bütün kalbiyle Tanrı'ya bağlanacaktır; horoz görenin bir oğlu olacaktır; tavuk görenin ise, çocukları ve kendisi saadet içinde olacaklardır; çatlamış yumurta görenin istekleri kabul edilecektir, rüyasında çatıya çıktığını görenin ise, geleceği parlak olacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi; Yahudi bilgeleri için rüyada ne görülürse görülsün, önemli olan rüyanın kendisi değil, onun nasıl yorumlandığıdır.

b. Hıristiyanlık'ta Rüya

Yeni Ahid'e göre, Hz. İsa her ne kadar gelecekle ilgili (vizyon) bazı bilgilere sahip olmuş olsa da hiçbir zaman rüya görmemiştir. Yeni Ahid'de ondan nakledilen hiçbir rüya yer almamaktadır. Bunun yanında, ilginç olan diğer bir nokta ise, Matta İncili'nden başka rüya nakleden başka İncil'de yoktur. Matta İncili'nde ise altı adet rüya nakledilmektedir. Bunların tamamı ikinci dereceden İsa'nın hayatıyla ilgili kimselerin gördüğü rüyalar: Marangoz Yusuf'un, müneccimlerin ve Pontus Pilatus'un hanımının gördüğü rüyalar.

Eski Ahid'de olduğu gibi, Yeni Ahid'de de Tanrı'nın bazı isteklerini rüya vasıtasıyla ilettiği bilgisi yer almaktadır. Bunlar içerisinde en meşhur olanlardan birisi, Hz. Meryem'in nişanlısı olarak takdim edilen marangoz Yusuf'un gördüğü rüyadır. Buna göre Yusuf, hamile olduğunu anladığı Hz. Meryem'i terk etmeyi düşünürken, rüyada Tanrı'nın meleği tarafından kendisine Meryem'i terk etmemesi gerektiği yönünde uyarılar yapılır:

İsa Mesih'in doğumu şöyle oldu: Annesi Meryem, Yusuf'la nişanlıydı. Ama birlikte olmalarından önce Meryem'in Kutsal Ruh'tan gebe olduğu anlaşıldı. Nişanlısı Yusuf, doğru bir adam olduğu ve onu herkesin önünde utandırmak istemediği için ondan sessizce ayrılmak niyetindeydi. Ama böyle düşünmesi üzerine Rabbin bir meleği rüyada ona görünerek şöyle dedi: "Davut oğlu Yusuf, Meryem'i kendine eş olarak almaktan korkma. Çünkü onun rahminde oluşan, Kutsal Ruh'tandır. Meryem bir oğul doğuracak. Adını İsa koyacaksın. Çünkü halkını günahlarından O kurtaracak."²⁴

İncillerden Matta'da yer alan bir diğer önemli rüya ise, Hz. İsa'nın doğduğu yeri tespit eden müneccimlerin, Kral Hirodes'e bunu haber vermelelerini önlemek için, tekrar saraya gitmelerini engelleyecek olan İlahî kaynaklı rüyadır:

Bunun üzerine Hirodes yıldızbilimcileri gizlice çağırıp onlardan yıldızın görüldüğü anı tam olarak öğrendi. "Gidin, çocuğu dikkatle arayın, bulunca bana haber verin, ben de gelip O'na tapınayım" diyerek onları Beytlehem'e gönderdi. Yıldızbilimciler, kralı dinledikten sonra yola çıktılar.

*eni Ahid'e göre,
Hz. İsa her ne
kadar gelecekle
ilgili (vizyon)
bazı bilgilere
sahip olmuş olsa
da hiçbir zaman
rüya görmemiştir.
Yeni Ahid'de
ondan nakledilen
hiçbir rüya yer
almamaktadır.*

23. *Danie*, 2/44-45.
24. *Matta*, 1/18-21.

Yeni Ahid,
genel olarak
incelendiğinde,
rüyalar
konusunda
Eski Ahid
geleneginden
ayrılan ve
farklılaşan bir
durum sergilediği
görülmektedir.
Bu külliyatta
rüyalar bütünüyle
geri plana
itilmiş ve fazla
önemsenmeyen
hadiseler olarak
zikredilmiştir.

Doğuda görmüş oldukları yıldız onlara yol gösteriyordu, çocuğun bulunduğu yerin üzerine varınca durdu. Yıldızı gördüklerinde olağanüstü bir sevinç duydular. Eve girip çocuğu annesi Meryem'le birlikte görünce yere kapanarak Ona tapındılar. Hazineslerini açıp Ona armağan olarak altın, günnük ve mür sundular. Sonra gördükleri bir düşte Hirodes'in yanına dönmelerini için uyarılınca ülkelerine başka yoldan döndüler.²⁵

Resuller'in İşleri kitaplarında zikredilen dört rüya vardır. Bunların tamamı Pavlus'un gördüğü rüyalar. Pavlus ise, Hz. İsa hayatta iken onu görmemiştir. Bu rüyaların ise, Pavlus'un tebliğ faaliyetlerinde ve hayatında doğrudan bir etkileri olmamıştır. Oysa, Şam yolunda görmüş olduğu vizyon, onun ihtida etmesine vesile olacaktır.

Yeni Ahid, genel olarak incelendiğinde, rüyalar konusunda Eski Ahid geleneginden ayrılan ve farklılaşan bir durum sergilediği görülmektedir. Bu külliyatta rüyalar bütünüyle geri plana itilmiş ve fazla önemsenmeyen hadiseler olarak zikredilmiştir. Hatta öyle ki, Yeni Ahid'de yer alan son mektubun sahibi Yahuda, mektubunda, inananları gördükleri rüyaların peşinden giderek doğru yoldan uzaklaşanlara karşı uymaktadır. Böylece, Yahuda'nın bu sözleri Hıristiyan geleneginde rüyaların etkisini önemli ölçüde kırmış ve rüyalara olan güvenin boş bir inanç olduğunu ortaya koymuştur:

'Aranıza sızan bu kişiler de onlar gibi gördükleri düşlere dayanarak öz bedenlerini kirletiyor, Rabbin yetkisini hiçe sayıyor, yüce varlıklara sövüyorlar.'²⁶

c. İslâm'da Rüya

Önceki İbrahimî dinlerden Yahudî kaynaklarında olduğu kadar olmasa da Kur'an-ı Kerim'de de Hz. İbrahim, Hz. Yusuf ve Mısır hükümdarının gördüğü rüyalardan bahsedilmektedir.²⁷ Ayrıca, Hz. Peygamber'in görmüş olduğu bir rüyanın gerçekleştiği yine Kur'an'da zikredilmektedir.²⁸ Kur'an'da rüyaların yorumu için 'ta'birü'r-rü'ya',²⁹ 'te'vilü'r-rü'ya',³⁰ 'te'vilü'l-ahlâm',³¹ 'te'vilü'l-ehâdis'³² tamlamaları ve 'iftâ' (hüküm açıklama) kelimesinin çeşitli türevleri³³ kullanılmıştır.³⁴

Kur'an'da Hz. Yusuf'a rüyaların yorumunun öğretildiği belirtilmektedir.³⁵ Ayrıca, peygamberlerin, gördükleri rüyalara göre davrandıklarından bahsedilmektedir. Mesela; Hz. Yakub ve Hz. Yusuf'un gördükleri rüyaları tabir ederek bu yorum ışığında hareket ettikleri belirtilmektedir.³⁶ Bunların yanında, Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'den rüyasında oğlunu kurban etmesinin istendiği belirtilmektedir.³⁷ Kimi alimlere göre, Hz. İbrahim gördüğü rüyayı tabir etmeden olduğu gibi uyguladığı için İlahî müdahaleye

25. *Matta*, 2/7-12.

26. *Yahuda'nın Mektubu*, 1/8.

27. *Yusuf* 12/4-5, 43, 100; *es-Saffet*, 37/105.

28. *el-Feth* 48/27.

29. *Yusuf* 12/43.

30. *Yusuf* 12/100.

31. *Yusuf* 12/44.

32. *Yusuf* 12/6, 21.

33. *Yusuf* 12/43, 46.

34. Bkz.: İlyas Çelebi, *'Rüya', Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, c. 35, s. 306.

35. *Yusuf* 12/6, 21.

36. *Yusuf* 12/4-6; *es-Saffat* 37/102.

37. *es-Saffat* 37/100-113.

maruz kalmıştır. Buna göre, Hz. İbrahim rüyasında oğlunu kurban ettiği- ni gördüğünde, bununla ne kastedildiğini yorumlayarak açıklığa kavuştur- malıydı. Ancak, Hz. İbrahim gördüğü rüyayı yorumlamadan uygulamaya kalkmıştır. Oysa, Allah'ın emretmeyeceği 'insan kurban etme' fiilini işleme durumuna gelmiştir.³⁸

Kur'an'da rüyaların görülmesi ve yorumlanmasına dair en çok bilgi şüp- hesiz Hz. Yusuf kıssasında yer almaktadır. Hz. Yusuf'un rüyasında on bir yıldızın, ay ve güneşin kendisine secde ettiğini gördüğü ve bunun ileride peygamber olarak seçileceğine işaret edildiği söz konusu kıssanın ilk rü- yasıdır.³⁹ Daha sonra, Yusuf'un Mısır'da hapse atılması sırasında hapisteki iki gencin rüyaları yer almaktadır. Hz. Yusuf, bu iki gencin de akıbetlerine dair yorumlarda bulunur. Kıssanın önemli bir diğer rüyası ise, Mısır kralının veya Azizi'nin gördüğü rüyadır.⁴⁰ Hz. Yusuf, kralın gördüğü rüyaları da yorumlar ve bu onun hapisten çıkmasına ve önemli bir göreve tayin edil- mesine vesile olur.⁴¹

Kur'an'da bildirildiğine göre Allah, Bedir Gazvesi öncesinde Hz. Peygamber'e rüyasında düşmanlarının sayısını az göstermiştir.⁴² Ayrıca, Hudeybiye müsalahası öncesinde Müslümanlarla birlikte Mekke'ye girece- ğine ilişkin gördüğü rüya bir yıl sonra gerçekleşmiştir.⁴³

Hz. Peygamber'in hadislerinde de rüyaya dair çeşitli bilgiler yer almak- tadır. Özellikle hadis kaynaklarında 'Kitabü'r-Rü'ya' ve 'Kitabü Ta'birü'r- Rüya' başlıkları altında, Hz. Peygamber'in rüyalarından ve onun rüyaya dair sözlerinden bahsedilir, öyle ki, bir hadiste müminin gördüğü sâdık rüyanın, nübüvvetin kırk altıda biri olduğu belirtilmiştir.⁴⁴ Bir diğer hadiste ise, her ne kadar nübüvvet sona ermiş olsa da, mübeşşiratın devam ettiğine dikkat çekilmiştir.⁴⁵ Hadislerde, Hz. Peygamber'in görülen güzel rüyaların anla- tılmasını, kötü rüyaların ise anlatılmamasını tavsiye ettiği nakledilmektedir. Mesela, ezanın tespiti konusu rüya sonucunda olmuştur. Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe'nin görmüş olduğu rüyayı Hz. Peygamber'e anlatması ve onayla- ması sonucunda ezanın sözleri tespit edilir.⁴⁶

İslâm kaynaklarında üç türlü rüyanın olduğundan bahsedilmektedir. Bunlar sırasıyla; rahmanî rüya, şeytanî rüya ve nefsanî rüyadır. Rahmanî rüya; mübeşşirât, sâdık rüya veya Saliha rüya da denilen rüyadır ve 'meta- fizik âlemden alınan müjdeleyici bilgi ve işaretlerdir. Şeytanî rüya; vesvese ve korkutmayla görülen karışık hayaller, düşler ve telkinlerdir. Nefsanî rüya ise; nefsin hayal ve kuruntuları ile dış etkiler ve günlük meşgalelere ilişkin rüyalardır.⁴⁷

Hz. Peygamber'in hadislerinde de rüyaya dair çeşitli bilgiler yer almaktadır. Özellikle hadis kaynaklarında 'Kitabü'r-Rü'ya' ve 'Kitabü Ta'birü'r-Rüya' başlıkları altında, Hz. Peygamber'in rüyalarından ve onun rüyaya dair sözlerinden bahsedilir.

38. Bu konudaki tartışmalar için ayrıca bkz.: İsmail Taspinar, 'The Value of Human Life According to the Muslim Narrative of Abraham's Sacrifice: The Example of Ibn Arabi', *The Quest for a Common Humanity*, edit.: Katell Bert- helot and Matthias Morgenstern, Leiden 2011, s. 255-270.

39. Yusuf 12/4-5.

40. Yusuf 12/36, 41-49.

41. Yusuf 12/99- 100.

42. *el-Enfal* 8/43.

43. *el-Feth* 48/27.

44. Buhari, *Ta'bir*, 5; İbn Mace, *Tabir*, 1; Tirmizi, *Rüya*, 2-3.

45. Buhari, *Ta'bir*, 6.

46. Ebu Davud, *Salât*, 28; İbn Mace, *Ezan*, 1.

47. Bkz.: İlyas Çelebi, a.g.m., s. 307.

Rüya ve onun yorumlanması, antik çağlardan itibaren hemen hemen bütün dinlerin ilgi alanına girmiş bir uygulamadır. İnsanların bireysel tecrübeleriyle yaşadıkları bu tecrübe, çeşitli şekillerde yorumlanmış ve rüyalarda görülen simgelere anlamlar yüklenmeye çalışılmıştır.

Sonuç

Rüya ve onun yorumlanması, antik çağlardan itibaren hemen hemen bütün dinlerin ilgi alanına girmiş bir uygulamadır. İnsanların bireysel tecrübeleriyle yaşadıkları bu tecrübe, çeşitli şekillerde yorumlanmış ve rüyalarda görülen simgelere anlamlar yüklenmeye çalışılmıştır. Bu yönde antik çağdan itibaren önemli bir literatür de geliştirilmiştir. Rüyalar içerisinde özellikle İlahî varlık veya Tanrı tarafından bir mesajı içerdiğine inanılan rüyaların yorumlanmasının ayrı bir yeri olmuştur. Bu konuda, hem Hinduizm hem de Yahudi kaynaklarında birçok örnekler yer almaktadır. Bununla beraber, gerçekliğin doğru bir şekilde kavranmasında bir yanılsama oluşturduğu için Budizmde ve insanların rüyaların peşine düşerek gerçek inancından uzaklaşılacağını düşündüğü için Hıristiyanlıkta rüyalara önem vermeye mesafeli yaklaşmıştır. Bununla beraber, hem Budist gelenekte hem de Hıristiyan dini geleneklerinde rüyalara dair çeşitli eserlerin kaleme alındığı da bir gerçektir. İslâm'ın temel kaynaklarından hem Kur'an'da hem de hadislerde rüyalara ilişkin önemli bilgiler yer almaktadır. Hem Hz. Peygamber hem de diğer büyük peygamberlerin gördükleri rüyalar ve yorumlamalarına ilişkin geniş bilgiler yer almaktadır. Bu konuda, Hz. Yusuf'un gördüğü rüya ve rüyaları yorumlamadaki yeri önemlidir. Bu çerçevede, İslâm kaynaklarının görülen rüyaların mutlaka yorumlanması gerektiği ve her görülen rüyanın aynı kategoride değerlendirilmemesi gerektiği üzerinde durdukları söylenebilir.

